

UTASÍTÁSOK ÉS TERVEZETEK AZ 1848-AS NEMZETŐRSÉG SZERVEZÉSÉRE

Az 1848 áprilisában munkáját megkezdő első felelős magyar miniszteriumnak egyik legsürgősebb feladata az 1848:XXII. törvénycikk által felállítani rendelt nemzetőrség szervezése volt. A márciusi napok óta országszerte spontánul szervezkedő nemzetőrséget kellett a törvény előírásának megfelelően összeírni, rendezni, felszerelni és kiképezni — eltávolítva egyben soraiból a „nem odavaló elemeket“. Április—május folyamán számos intézkedés született (többségük ismeri a Pesti Hírlapból), amelyek átszolgálták az új intézményt a kezdet nehézségein. Ezek a rendelkezések — a pillanatnyilag felmerült problémák megoldására törekedve — többnyire csak az összeírás és a vele kapcsolatos kérdések körül forogtak. Átfogóbb utasítások csak később készültek el, hiszen azok tervezetének kidolgozása némi időt és tapasztalatot igényelt.

Az alábbiakban közölt anyagok elsősorban ilyen országos érvényű, a nemzetőrség szervezését és felszerelését szabályozó rendelkezések, amelyeket a miniszterelnök hivatala mellett második osztályként működő Országos Nemzetőrségi Haditanács dolgozott ki.¹ Ezek az utasítások — bár nyomtatásban küldötték szét őket a vidéki törvényhatóságoknak — többnyire csak szolgálati használatra készültek, így nem kerültek a nagy nyilvánosság elé. A használat közbeni elrongyolódástól, vagy a szabadságharc utáni megsemmisítéstől csak véletlenül menekült meg egy-egy darab, amely még idejekorán „ad acta“ került és nem szűrt szemret az abszolutizmus korában az irattárakban folytatott „tisztogató-
sok“ során sem. Vidéki levéltárakból így került elő az első három utasítás, amelyekkel a kormány 1848 júniusában valóban katonai szerveze-

¹ A miniszterelnöki hivatalnak eredetileg egy ú. n. *elnöki* osztálya volt csak, amely az egész kormányt érintő, általános politikai kérdésekkel foglalkozott. Mivel a nemzetőrség felállítását a miniszterelnökre bízták, a megnövekedett feladatok ellátására szervezték meg április közepén a hadügyi és nemzetőrségi ügyek vitelére „a nemzeti őrsereg rendezésével megbízott országos haditanácsot“, végleges neven: az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot. Ez azután 1848. december közepéig tevékenykedett, amikor beolvadt a hadügyminiszteriumba. Ld. *Ember Győző*: Az 1848/49-i miniszterium levéltára. Bp., 1950. 26—28., 88—93. old.

tet és külsőt igyekezett biztosítani a nemzetőri alakulatoknak. Tudomásunk szerint mind ezek, mind a többi itt közölt irat ismeretlen az eddigi — egyébként is gyér — szakirodalomban. Ezért úgy véljük, hogy hasznos tájékoztatásul szolgálnak a Batthány-kormány nemzetőrségi politikájáról addig, amíg a témára vonatkozó megfelelő feldolgozás el nem készül.

A közölt iratok közül időrendben is első a nemzetőrség felszerelését leíró *Nemzetőrségi öltözeti szabályok*. Ez a ruházati és felszerelési utasítás — amely együtt készült el az első honvédszászlóalj ruházati utasításával — május végén, vagy június első napjaiban hagyhatta el a nyomdát.² (Landerer és Heckenastnál készült, mert az állami megrendeléseket elsősorban ellátó Egyetemi Nyomda ekkor a honvédségi toborzási utasítások és a miniszterelnöki körlevelek készítésével volt elfoglalva.) Június 10-én küldték széjjel a törvényhatóságoknak, hogy azok saját hatáskörükben gondoskodjanak a nemzetőrség előírászerű felruházásáról addig, amíg a nemzetőri zászlóaljparancsnok (őrnagyok) kinevezése meg nem történik. (Megjegyzendő, hogy ez az egyenruha nem volt kötelező — elkészítését a nemzetőrség nagy tömegeitől anyagi helyzetük miatt megkívánni nem lehetett, de a törvényhatóságok vagy az ország sem vállalhatták annak terheit. A rendelkezés így csak az *eszei* egyenruhát írja le, amelyet akkor csináltattak meg, ha arra volt lehetőség.)

Az utasítás végén egy megjegyzést találunk, amely arra figyelmeztet, hogy „a tisztább előadás kedvéért egy színezett rajz fog ezen szabályokhoz közzé bocsáttatni“. Tudomásunk szerint június 13-án már készen volt a 3000 darab „színekkel nyomott nemzetőri forma ruházati rajz“, melyeket Szerelmey Miklós pesti „kórajznyomó“ mester készített.³ A hatszínnyomású litografált rajz a gyalogos és lovas köznemzetőrt (és altisztet) mutatja be.⁴ Ezt a mintarajzot az Országos Nemzetőrségi Haditanács azután szintén megküldötte a törvényhatóságoknak, sőt egy-két kivételes esetben egy-egy teljesen kész egyenruhát is rendelkezésükre bocsátott. Később, hogy a magánosok számára megkönnyítsék a szabályos egyenruha készíttetését (természetesen itt szinte kizárólag a tehetősebbek, elsősorban a tisztek jöhettek számításba), az egyenruha-

² A miniszterelnök már április 21-én elrendelte, hogy amíg a nemzetőrségi formaruha szabályai el nem készülnek, egyenruhát senki ne csináltasson. Ld. HNI. (*Országos Levéltár*. Az 1848/49-es minisztérium levéltára. Miniszterelnök hadügyi és nemzetőri iratai.) 1848:31., Pesti Hírlap, 1848. ápr. 23.

³ ONÖHt (Az 1848-as belügyminisztérium levéltára, Országos Nemzetőrségi Haditanács) elnöki iratai. 224. r. sz.

⁴ Szerelmey munkájának egy példánya látható a *Hadtörténelmi Múzeum* állandó kiállításán. Vidéki levéltárban lévő ismert példánya: *Veszprémi Állami Levéltár*, Veszprém megye levéltára. Közgyűlési iratok 1848:1183. — A nemzetőri egyenruha színesnyomású képét közölte *Gelich Richárd*; Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Bp., é. n. I. köt., a címodal előtt.

rajz és leírása, majd a nyeregszerszámok leírása is kapható volt a könyv-
árusoknál.⁵

Az öltözeti szabályokhoz kiegészítésképpen jelent meg július 1-én a nyeregszerszámok leírása, pontos címén: *A nemzetőrségi lófelszerelés és málházás leírása*, amely aprólékos gondjai ismerteti a nemzetőrségi szolgálatban alkalmazott lovak felszerelését, illetve felszerszámozásának módját. Ez az első két irat, ha nem is nyújt mélyebb betekintést a nemzetőrség szervezésének menetébe, kétségtelen érdekessége mellett azért jelentős, mert segítségével pontosan rekonstruálni tudjuk a korabeli nemzetőrségi egyenruhát.⁶

Annál nagyobb jelentőségű a harmadik irat, amelynek címe: *Rövid utasítás az állandó országos nemzetőrsereg zászlóaljparancsnokai számára*. Ez az utasítás tömör összefoglalása azoknak a szempontoknak, amelyek alapján az Országos Nemzetőrségi Haditanács a nemzetőri zászlóaljakat szervezni és kiképezni kívánta. Ez már valóban csak beíró használatra készült és az teszi a téma szempontjából elsődleges jelentőségűvé, hogy sehol sem találhatjuk meg ilyen áttekinthetően kifejtve a nemzetőrség szervezeti felépítésének, a kiképzésnek és felszerelésnek elvi és gyakorlati szempontjait. (Az megint a fejleményekből következik, hogy ezt az előírást maradéktalanul sehol sem lehetett megvalósítani, már csak a nemzetőrség azonnali harctéri alkalmazása miatt sem.) A *Rövid utasítás...* nyomtatott példányai június második felében készültek el⁷ és azokat vagy a törvényhatóságok útján, vagy a kinevezési oklevéllel együtt közvetlenül juttatták el a nemzetőri zászlóaljparancsnokokhoz. Elkészülte nagy könnyebbséget jelentett a vidéki törvényhatóságoknak és a zászlóaljak parancsnokainak, akik eddig állandóan a legkülönbözőbb, a szervezési összefüggő kérdésekkel zaklatták a Haditanácsot.

A negyedik okmány: *Utasítás a négy őrnagynak*, a Batthyány-kormányának a nemzetőrség átszervezésére irányuló törekvéseinek befejező aktusát képezi. Ismeretes, hogy a nemzetőrség 1848 nyarán elrendelt

⁵ 1848. június 8-án Besze János esztergomi és Szontagh Samu eperjesi nemzetőri őrnagyk 39 pft-ért egy-egy egyenruhát kaptak mintául a Haditanácstól. Ld. ONÖHT 1848:2795. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács egyébként kérésre mintát küldött a törvényhatóságoknak, hogy milyen színű posztót kell az egyenruhakészítéshez használni. Ilyen minta található pl. *Soproni Állami Levéltár*. Sopron megye levéltára, Bizottmányi iratok 1848:1863. — A ruházati utasítást Hartleben könyvtárusnál lehetett kapni, a Haditanács által kiadott szabályzatok terjesztését, a vidéki törvényhatóságok ellátását Geibel könyvtárus végezte, mint bizományos.

⁶ A ruhatörténettel foglalkozók számára pl. kétségtelenül érdekes az, hogy a nemzetőrségi lovaság nem lovaglónadrágot, hanem a csizmaszáron kívüli, alól bírral megerősített pantallót hordott.

⁷ Kuthy Lajos, a miniszterelnök irodaigazgatója június 20-án küldötte át az Egyetemi Nyomdának „az országos nemzetőrség zászlóalja parancsnokai számára készült rendszabályokat magyar és német nyelven 1000 példányban leendő kinyomás... végett”. HNI 1848:533. — Ez pár nap alatt elkészülhetett, mert tudjuk, hogy a *Rövid utasítást* — a ruházati utasítással együtt — június 27-én már elküldték pl. Perczel Miklósnak, a tolnai nemzetőrség ekkor kinevezett őrnagynak. Ld. *Szekszárdi Állami Levéltár*. Perczel-család hagyatéka, 1848/49.

kötelező mobilizációja⁸ nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A kormány ezt hamarosan belátva, augusztus 13-án rendeletet adott ki „önkéntesen ajánlkozó erős, egészséges egyénekből álló” nemzetőri csapatok felállítására.⁹ Ezzel indult meg a nemzetőrség önkéntes mobilizációjának szervezése, amelynek végleges formáját az augusztus 27-iki rendelet adta meg. Ez az intézkedés kerületenként egy-egy városba¹⁰ rendelte az önként jelentkezőket összevonni. Az ország négy kerületében táborokba összpontosított önkéntes nemzetőrök élére egy-egy őrnagyot állítottak parancsnoknak.¹¹ Az önkéntesen mobilizált nemzetőrség kerületi parancsnokainak, a négy őrnagynak adott utasítást ismertetjük itt, amelyet a távollevő miniszterelnököt helyettesítő Szemere Bertalan megbízásából Ivánka Imre őrnagy, a dunáninneni kerület önkéntes nemzetőrinek parancsnoka készített el.¹²

A következő irat egy törvénymódosító javaslat a nemzetőrségről szóló 1848 : XXII. tc. kiegészítésére. A javaslatot az Országos Nemzetőrségi Haditanács dolgozta ki 1848 júliusában. Célja az volt, hogy ilyen módon igazítsa ki a törvényeknek homályos vagy hiányosan rendelkező paragrafusait — alkalmazva azt az új helyzethez.¹³ A törvény elfogadása óta eltelt három hónap alatt ugyanis már sor került a nemzetőrség mobilizációjára, ami számos problémát okozott, hiszen a törvénycikk 22. §-a csak futólag említi a „tulajdon község határain kívül” teljesítendő szolgálatot — azt is csak esetlegesen. A mobilizáció pedig ekkor már országos méretű volt. Éppen ezért az „egyenlődsé” (a tömegek nyomására követett az a gyakorlat, hogy kiindítottak mindenkit, akire a sors jutott, tekintet nélkül állására, hivatali beosztására) gyakori fennakadást okozott a minisztériumok, a megyei és városi közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a közlekedés, a posta-, só- és harmincadhivatalok, stb. területén. Így érthető, hogy a tervezetnek legterjedelmesebb része éppen ennek a fontos kérdésnek: a nemzetőri szolgálat alóli teljes vagy részleges feimentésnek feltételeit tárgyalja.

A javaslat végülis különböző megfontolások következtében nem

⁸ Mobilizáció: mozgósítás; a nemzetőri egységek kiindítása a veszélyeztetett területekre: a Délvidékre, vagy a Dráva mellé. A hatóságoknak meghatározott mennyiségű nemzetőrt kellett kiállítaniok, amelyeknek kiállítását többnyire sors-húzással végezték.

⁹ Közlöny. 1848. augusztus 14., *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848—1849. Pest, 1868. I. 369—70. old. — A rendelet érdemi részét közli: Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. Bp., 1959. II. 23. old.

¹⁰ A négy közigazgatási kerületnek (Dunán inneni és túli, Tiszán inneni és túli) megfelelően Vácra, Pápára, Szolnokra és Aradra rendeli meg a koncentrációt.

¹¹ Közlöny. 1848. augusztus 29., Szemelvények... II. 23—24. old.

¹² Ivánka Imre levele Szemere Bertalanhoz. Vác, 1848. szeptember 6. ONÖHt 1848 : 3465.

¹³ A tervezetet feltehetőleg Kiss Károly kapitány, az Országos Nemzetőrségi Haditanács politikai osztályának vezetője készítette.

került az országgyűlés elé.¹⁴ A nemzetőrség szervezése, a mobilizációt gátló problémák megoldása azonban abban a válságos helyzetben nem tűrt halogatást. Ezért Batthyány miniszterelnök a javaslatot átdolgozva, a legfontosabb kérdésekre szűkítve, második kormányalakítása után azonnal rendelet formájában megjelentette.¹⁵ Az 1848 szeptember 14-én kelt rendelet bevezetése hangsúlyozza, hogy a XXII. tc. csak általánosságban foglalkozott a nemzetőrségi szolgálat kérdéseivel, így a jelen törvényhozásnak tág teret hagyott. Mivel azonban „a mostani törvényhozó testület hಂಬoldogító egyéb munkálataival lenne elfoglalva” — folytatja a bevezetés —, a zavarok elkerülése pedig szükségessé teszi a törvény hiányait pótolni, ez a kényszerítő helyzet szülte ezt az intézkedést, amely addig marad érvényben, míg a törvényhozás máskép nem rendelkezik. A rendelet 5. §-a — amely az eredeti tervezetben is szerepel, mint a tc. 3. §-ának kiegészítése — ebben az új helyzetben különleges jelentőséget kapott a „nemzetőri képességgel nem bíró” egyénekről való rendelkezésével, akik ekkor az önkéntes toborzás megindításával egyre inkább feltöltötték a nemzetőrség soraikat.¹⁶

Végül a befejező irat egy tervezetet tartalmaz a nemzetőrségi lovasság megszervezésére. Ez a tervezet szó szerint megegyezik azzal a javaslattal, amelyet 1848 május 26-án az Országos Nemzetőrségi Haditanács megtárgyalt¹⁷ és másnap jóváhagyás végett a miniszterelnöknek előterjesztett.¹⁸ Később a XXII. tc. módosítására kidolgozott javaslathoz csatolták függelékként — és azzal együtt lett félretéve. Tudomásunk szerint életbeléptetésére semmilyen formában nem került sor, amit a nemzetőrségi lovasság szervezése erősen megcsínylett. A nemzetőrségi (és vele együtt az önkéntes) lovasság szervezésének elhanyagolása következtében az ország csak a szeptemberi fordulat után rendelkezett számottevő nemzetőrségi, illetve honvédségi lovassággal.

¹⁴ Tudomásunk szerint nem tárgyalták az említett javaslatot, *Beér János* (szerk.): *Az 1848—49. évi népképviselési országgyűlés*. (Bp. 1954.) című munka sem ismeri, pedig felsorolja az országgyűlés pesti ülészaka alatt benyújtott, de el nem fogadott — vagy visszavont — törvényjavaslatokat is. (613—670. old.) — Ugyanakkor ismeretes, hogy a miniszterelnök több ízben is — a postatisztviselők, a tanítók és a papok sérelmei kapcsán — hivatkozott az illetékes minisztériumoknak adott válaszában a XXII. tc.-re vonatkozó módosításokra, amelyek „még a mostani nemzetgyűlés elébe fogtak terjesztetni”, HNI-ir. ikt. kve. 1848 : 716, 722., HNI 1848 : 733.

¹⁵ Közlöny, 1848. szept. 18. A rendelet tisztázata megtalálható: ONöHt nem iktatott iratai, 251. r. sz.

¹⁶ Ld. erre *Varga János*: *Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén*, Bp. 1953. 258—270. old.

¹⁷ Az Országos Nemzetőrségi Haditanács üléseinek jegyzőkönyve. (223. r. sz.) 1848 május 26-1 ülés, 1. napirendi pont. Majthényi őrnagy előterjesztése.

¹⁸ Az ONöHt elnöke a miniszterelnöknek, 1848. május 27. HNI 1848 : 285.

I.

NEMZETŐRSÉGI ÖLTÖZETI SZABALYOK

(1848 június)

LOVAS NEMZETŐR

Csákó világosveres posztóból, elől 6", hátul 6³/₄" magasságú, karimája felül mindenkor fél hüvelykkel kisebb alsó nyílásánál, a mely a fejnek nagyságához van alkalmazva; fent fél hüvelyknyire a karima alatt egy nemzeti háromszínű zsinór van körülvarrva. Jobbról hason nemzeti színekkel kevert sodrott barátságos vitézkötés, mely egy hüvelykkel rövidebb legyen a csákó magasságánál.

Elöl fent nemzeti rózsza, ennek átmérője 2" — alatta 3¹/₂" hosszú pakfongból készült¹⁹ honi címér, ez alatt pedig a szemernyő felett egy hüvelyk széles pakfongpánton római betűkkel a megye neve és osztály száma.

A szemernyő leálló és másfélfü hüvelyk szélességű. Hátul 3¹/₂" magasságú fényes védbőr. Rohamszija egy hüvelyk szélességű fényes bőrből.

Forgó alacsony, kötésében 3 hüvelyk hosszúságú fekete kakastollból, fent pillangókkal megrakva, felső karimája 6" átmérőjű.

Nyakraváló fekete, egyenes, sima; minden fehér szegés nélkül.

Atilla búzavirág színű, egészen setétkék négyszegű teveszőrzsínórral. Gallérja 2" széles, 6 pakfong hosszú tekert somgomb és ugyanannyi zsinór gombolóra, melyek közül a legfelső egyik oldala hossza 4¹/₂", a legalsóé 2¹/₂". Alja 10" hosszú, jobbról, balról zsinórozott zsebbel. Hátul egy szál zsinór fedezi a varrást. Alján két szárával együtt 7" hosszú vitézkötés vagyon.

Nadrág világos szürke, elől egy hasadékkal, felül alacson és csak szíjjárású, alól bő, lovagló nemű, alul 12 hüvelyknyire fekete bőrrrel körülborítva, kívül mindkét oldali varráson egy szál négyszegletű veres zsinór. A talpalló 1¹/₂" szélességű.

Csizma fekete, sarkantyús, mellynek 1¹/₄" hosszú nyakában nyolcágú taréj van.

Öv négy zöld és fehérrel vegyes gombbal, különben világos veres teveszőrből, 1³/₄ hüvelyk szélességű, jobbról barátságos 2 bojtjal.

Kard, mint a huszár seregredeknel a régibb neműek (kosármarkokiat nélkül), fekete markolatszíjjal.

Lőfegyverei két pisztolyból állanak.

Kardszija 1" széles fekete bagaria, két karika és ággal, fehér csatokkal. Ez az atilla felett kötetik fel.

Tokmány 5¹/₂" hosszú, 1³/₄" széles, 3" magasságú ládácskával, fedele fekete bőrből, ez egy fél hüvelykkel köröskörül nagyobb a ládácskánál,

¹⁹ Pakfong: az alpakka akkor használatos elnevezése.

— rajta $1\frac{3}{4}$ " magas pakfongból készült honi címér. A tokmány vállról egy $1\frac{1}{8}$ " széles fekete szíjon függ, rajta a mell közepén a honi címér és fél hüvelyk szélességű szíjacskán függő két bokrába dugott vas töltő vessző.

Altiszt

Éppen mint a nemzetőr: a tizedes gallérán egy, őrmesterén két $\frac{1}{8}$ " széles és $1\frac{1}{2}$ " hosszúságú 3 színű nemzeti szalag van felvarrva.

Főtiszt

Szinte mint a nemzetőr, csak azon különbséggel, hogy csákó és atilláján lévő zsinórzata és öve selyemből készült. A főhadnagy egy, a százados két fél hüvelyk széles és $1\frac{1}{2}$ " hosszúságú háromszínű nemzeti szalagot visel gallérán.

Nadrág világosszürke, mint a lovas nemzetőrnél, de alól bőr nélkül.

Kardszija fekete zománczos bőrből.

Kardbojt ezüst, a belső 2" hosszú, $1/8$ " vastag sodrások zöld ezüst és veres zsinórokából készítvék.

Tokmány mint a sorezredi huszártisztéknél, pakfongékesítéssel. A tokmány fedelén a szíján elől szinte pakfong honi címér.

Forgó fekete struczto tollból oly kötésű, mint a nemzetőröké.

Törzstiszt

Atila mint a főtiszté, hanem ezüst, vállakig erő széles zsinórzatlat, a két ujján ezüst paszománt, mint a sorezredi törzstisztéknél.

Nadrág ezüst zsinórzatú, különben mint a főtisztéknél, vitézkötés és öve fehér helyett ezüstitel keverve.

Kardszija veres bőrből ezüsttel hímezve, a szerint, mint azt a sorezredi huszártörzstisztek viselik.

Lovassági köpenyeg általában világos szürke, ujjas, oly szabású, mint a dzsidásoké.

GYALOGSÁGI NEMZETŐR

Csákó fekete posztóból, egyébiránt mint a lovasé, forgóval, de véd-bőr és vitézkötés nélkül.

Nyakravaló mint a lovasé.

Atila olyan, mint a lovasé, csakhogy alja hossza a leeresztett kar közép ujja végeig erő.

Övet a gyalog nemzetőrök nem viselnek.

Nadrág mint a lovasé, bőr nélkül.

Tokmány 7 $\frac{1}{2}$ " hosszú, 3" széles, 4" magasságú ládácska, fekete bőrfedele egy hüvelykkel szélesb és hosszabb a ládácskánál, formája különben mint a sorgyalogságnál. A tokmány vállról függve 2 $\frac{3}{8}$ " szélességű fekete bőrszíjon hordatik.

Szuronytok. Ezt a nemzetőr derekán másfél hüvelyk széles fekete szíjon, ennek két ágáról függve hordja, a tok különben pakfongkapcsolatú.

Lőfegyver. Mint a sorgyalogságé, vágó szúronnyal.

Köpenyeg vihágos szürke, mint a sorgyalogságnál.

Altiszt

mint a nemzetőr, szinte atilla, gallérán nemzeti szalagokkal.

Főtiszt

mint a lovas nemzetőri főtiszt, csakhogy csakóján védbőr és vitézkötés nem alkalmaztatik és tokmánya sincs. A főhadnagy és százados ugyanazon megkülönböztető jeleket viselik gallérukon, mint a lovasok. A főtisztek selyem lovas főtiszti övet viselnek.

Törzstiszt

ez is szinte a lovas nemzetőri törzstiszt módjára, fennebb a gyalog-nemzetőr főtisztnél említett különbözés megtartásával öltözve. Tokmányt nem visel, kardszíja veres, ezüsttel kivarrva; öve mint a lovas törzstiszté.

Megjegyzés. Az egyenlőség kedvéért ajánlható, hogy minden zászlóaljnak vagy századok a posztókat együtt öszvegben rendeljék meg.

A hadseregnél használatban levő katonai posztók rófinek ára 24 garastól pengőben 26-ig terjed.

30 pengő garasért pedig már igen jó színű gyapjában festett búza-virágszín és szürke posztókat lehet venni.

Mint hogy az öltözködés itten csak közönségesen van előadva, tehát a tisztább előadás kedvéért egy színezett rajz fog ezen szabályokhoz közzé bocsáttatni.

A lovasok nyeregszerszámaik leírása is rövid idő múlva rajzokkal kiadatni fog.

Országos Levéltár, 1848/49-es nyomtatványok. — Földányai több vidéki levéltárban megtalálhatók.

II.

A NEMZETŐRSÉGI LOFELSZERELÉS ÉS MALHAZÁS LEIRASA

(1848 július 1.)

A pofa szíjjak 9" hosszúak és egy hüvelyknyi szélesek; azoknak felülről lefelé egy jó vonalnyira kell a járomcsontok megett feküdni, hogy épen a lószája hasadéka alá essenek, a pofaszíj csatjának pedig fél hüvelyknyire a bal szem szeglet felett kell lenni. A pofaszíj felső végének a csatt peczkétől 4 hüvelyknyire kell esni, a zabla-csatló szíjnak (Stangensrüpfen) a legjobb timsós vagy az úgynevezett kőburgi bőrből kell készülnie, de a zablaszemét nem szabad egészen betöltenie, hogy a zabla szükséges játéka megmaradjon, ezen — szíj a csattól — számítva 3 hüvelyknyi hosszú legyen. A homlokszíj a kantár felső részén a törzstisztnél 3, a főtisztnél 2 rózsácskával és a nemzetőrnél semmivel se legyen ékesítve. A keresztiszíj a homlokszíjhoz egy hüvelyknyire a két szeglettől, és lent a pofaszíj szegletéhez varratnak, s a pakfong rózsája úgy helyeztetik rá, hogy a szemékek között feküdjék. A törzstisztnél ezen szíj helyett pánczél-láncz alkalmaztatik. A főtisztnél s a nemzetőrnél csak a rózsája van pakfongból s a szíj fonott bőrből készítve. A torokszíj oly tágra legyen becsatolva, hogy közé és a torok közt két ujjnyi hézag maradjon, és a csatt egyenlő vonalba legyen a pofaszíj csatjával. A kantár és kötőfék orradzói egy darabból — a törzs- és főtisztnél pakfonggal díszítve — legyenek. A zablaszár úgy csatoltatik a zablakarikába, hogy ettől a csatt 1, s a csatlószíj vége $\frac{1}{2}$ hüvelyknyire álljon ki a csukrából (Schleife).

A kantár felső részén a törzs- és főtisztnél egy pakfong pánczél-láncz van. Eleitől kezdve nyomatódjon: A kötőfék, pofaszíj a kantár szíjjai megett lefelé fekszenek, s egy darabból metszvék. A csúszógomb (Schiebknopf) az orrszíj hátsó részén egészen a pofacsatt alá húzva egy peczkek által megszorítottatik. A barátkötetést oly hosszúra kell hagyni, hogy a kötőfék az orrszíjjal igaz szöveget képezzen.

A torokszíjnak (Kehlriemen) $3\frac{1}{2}$ hüvelyknyire kell a ló torkától elállni s ennek csattja a kantár pofaszíj-csattal szinte egy vonalba legyen.

A kötőfékszár balra a kerítőszíjhoz (Umlaufriemen) köttetik.

A csikó-fékszarak épen úgy csatoltatnak be, mint a zablaszarak.

A nyereg magyar fanyereg legyen, a hátulso kápa a törzs- és főtisztek nyergén veres bőrral borítva, s a széle pakfonggal szegve legyen, a nemzetőrnél pedig csak veresre festve. A magyar nyereg más nemű nyergek felett azon előnnyel bír, hogy az ülőszíj igazítása által a hibás ülés javíthatatik, s hogy a pisztolyok, köpeny és málhazsak könnyen elérnek a magyar nyergén, s a lovas is fokkal biztosabban ül benne, mint az angol nyeregbe.

A pisztolytokok 1 láb 3 hüvelyk hosszúak s aiul 3 hüvelyknyi pakfonggal behúзва legyenek. A szügyellő leghosszabb részével a jobb pisztolytok alatt a kápa körül vétetik, és bal felől csatoltatik be. A pakfong rózsza a szügy közepén bőrrel bélelt s rajta a vármegye neve kiálló betűkkel kiverve legyen.

A szügyellő-haslónak, ha a nyereg a ló háta közepén fekszik, oly hosszúnak kell lenni, hogy ha a heveder illően megszorított, a lovas ökle alája férjen.

Az alsó és felső heveder bőrből készítettnek, s a felső heveder az alsót tökéletesen takarja.

A kerítő szíj (Umlaufriemen) $\frac{3}{4}$ széles és 7 ujjnyi hosszú legyen, hogy az egész nyerget körül érje. Csatja a bal pisztolytokra essék.

A farmatring a hátsó nyereg szárnyain lévő árva csatokba csatoltatik, a törzstisztnél a közepén egy nagy rózsával, s az oldalon két kisebbben, a főtisztnél pedig csak egy rózsával ékítettik.

A kengyelvas olyan mint a magyar lovasságé, s a kengyeliszíj úgy csatoltatik be, és össze varródik, hogy a csat 6 ujjnyira legyen a kengyel felett.

A két szórtarisznyák az első nyeregkápára csatjaikkal kifelé kétoldalra akasztatnak.

A köpeny úgy hajtassék össze, hogy két vége egyforma vastagságú, közepe pedig mentül vékonyabb legyen, kétfelé osztva középen, a kápa alá köttetik az ez alatt levő üstökszíj által, de a nyeregkápa fölött látszania nem szabad. Két végének befelé fordítva, a köpenyszíjjal végeitől négy ujjnyira, s a pisztolytokkal egy vonalba kell megkötve lennie.

A mályhazsák a csótáron felül a hátsó kápára köttetik fel, s csak két vége fordítatik meg a nyeregszárnyakba (Sattelsteg) levő szíjjakkal félhold alakba, a nélkül, hogy a ló hátát érné, s úgy hogy a hasitékkal a nyereg felé legyen fordítva.

A csótárnak a nyeregbundával egy darabba és úgy kell igazítva lennie, hogy ha a ló tökéletesen fel van szerelve, az egész nyerget és málházatot tökéletesen fedje, s hogy az izzajtóbőr (Schweiss-Leder) épen ott ahol a felső heveder fekszik, középre legyen helyeztetve. A csótárnak nem szabad a ló fara közepénél tovább érnit.

A csótár szegleteire vagy csúcsaira pakfong nemzeti címér varrattatik.

A törzstiszt csótárja egy $1\frac{1}{2}$ " s egy másik $\frac{3}{4}$ ujjnyi szélességű ezüst paszománnyal s ezüst sujtással; — a fő tiszté $\frac{3}{4}$ ujjnyi paszománnyal és ezüst sujtással, — a nemzetőrre pedig csupán szőr sujtással szegetik be, s ezen felül fém nemzeti címmel vannak ellátva.

Az egész nyereg szerszámon minden érc ékességek és csatok pakfongból készítvék.

Minden t. c. hatóságok és lovas nemzetőrségi törzstiszt urakkal köz-

lendő, — mely végre közzé bocsátja a nemzet őrség elrendezésével megbízott

Pest nyárhó 1-ső napján 1848.

országos haditanács
Baldacci²⁰

A litografált példányokban szétküldött utasítás tudomásunk szerint csak vidéki levéltárakban ismeretes. Így megtalálható az egri, veszprémi, soproni, szombathelyi és zalaegerszegi levéltárakban őrzött megyei (közgyűlési-bizottmányi) iratokban.

III.

ROVID UTASÍTÁS AZ ÁLLANDÓ ORSZAGOS NEMZETŐRSEREG ZÁSZLÓALJ-PARANCSNOKAI SZÁMÁRA

(1848 június)

Miután a közelebb lefolyt országgyűlés 22-dik törvénycikkelyének következtében a személy- és vagyonbátorság biztosításának tekintetéből a haza lakosainak felfegyverkeztetése „Nemzeti őrsereg” nevezet alatt életbe lép, s ezen törvénynek 1ső §-a különösen az őrsereg minőségét illeti: czélszerűnek találtatik a hazában levő besorozandó összes nemzetőrséget önálló gyalog zászlóaljakra és lovas-osztályokra osztani, s ezen testületeknek előlegesen is egy parancsnokot őrnagyi rangban adni.

Ezen parancsnokoknak, kik az álladalom által tétetnek s fizettetnek, kötelességök zászlóaljaikat, illetőleg osztályaikat, kijelölt kerületeikben, a különféle helyhatóságok által teljesített összeírások után, minél hamarább rendezni, felruházni s fegyverezni, s bármely neven nevezhető ellenség ellenében csatakészen tartani.

SZERVEZÉS

Ezen nemzetőrségi zászlóaljak mindegyike 6 századból, s minden század négy alosztályból (szakaszból) álljon.

Minden század a fő és nagyobb városokban legalább 200 főnyi erejű legyen, egy kisebb városok, mezővárosok s falvakból álló kerületben pedig a század 400 emberre határoztatik úgy, hogy a fő és nagyobb városokban egy zászlóalj 12—16, a vidéken pedig mindenesetre 24 százdból álljon.

²⁰ Baldacci Manó bárót, a Károly Ferdinánd 51. gyalogezred ezredesét május 15-én bízta meg a miniszterelnök az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöki tisztével. HNI 1848:171., Pesti Hírlap 1848. május 23.

Az egyes századok összeállítása, — mely az őrnagy saját belátása szerint vitetik végbe, — akként történjék, hogy az mint csak lehet összpontosítható, ennél fogva városokban a beosztás a házak és piacok sora szerint, — kifelé — helységek házak és utcák szerint történjék. A hol kisebb városok és helységek egész zászlóaljat vagy századot nem alakíthatnak, ott a legközelebb eső helységeket kell hozzá venni s az alakítandó testet úgy egészíteni ki.

A szakaszok és századok beosztása oly módon történjék, hogy a szakaszok és századok összegyűjtése a leggyorsabban teljesülhessen, s gyorsan a zászlóaljak alakításához lehessen fogni.

GYÜHELYEK

Minden század gyűhelye tehát, szórt helyzetnél pedig minden szakaszé is már eleve kijelöltetik s meghatároztatik: nagyobb városokban pedig a zászlóaljak számára is alkalmas Riadó-tér választatik, hol a nemzetőrök bizonyos dob- vagy harsonajre zászlójuk és lovaszászió (Estandar)juk alá vagy parancsnokuk köré gyorsan összegyűlhessenek.

Mihelyt a század létegesítettett, a zászlóalj beadja kimerítő tudósítását az országos nemzeti őrsereg tanácsához.

TISZTEK VÁLASZTÁSA

Miután az összeírás és reá következő beosztások után a századok megalakítottak, azonnal megkezdetnek a tisztválasztások, és pedig minden századhoz

- 1 Százados,
- 1 Főhadnagy,
- 2 Alhadnagy,
- 2 Őrmester,
- 12 Tizedes és

2 —, nagyobb terjedelmű széthelyezésnél 4 dobos választatik maga a század által, a 22-dik törvénycikkely 9-dik §-nak értelmében.

A választás mellett figyelni kell, hogy csak oly egyénekre essék, kik személyes befolyásuk, értelmiségök és tulajdonságaik által a nemzetőrök bizodalját s ragaszkodását már azelőtt megnyerték, és több oldalú hatásaik, s tanácsadásaik által azon jó szellemet idézendik elő, mely egyedül képes az egységet és egyetértést, ama múlthatatlan feltételét egy katonai testületnek megszilárdítani.

Ezen választások elsőben csak egy évre, jövődöben pedig 3 évre történnek.

A zászlóalj karhoz tartoznak:

1 Őrnagy	} Ezek a zászlóalj által választatnak.
1 Segédtiszt	
1 Zászlótartó	
1 Zászlóalj dobos	
1 Orvosfőnök	
3 Alorvos	

FEGYVERNEM

Ministeri határozat következtében az egész honban csak két fegyvernem alapított meg: a magyar gyalogsági és magyar lovassági (huszár) fegyvernemek. Minden más bármilyen név alatt idáig létezett fegyverek és testek eltöröltetnek, és semmi szín alatt sem engedtetnek meg.

RUHÁZAT ÉS FEGYVERKEZET

Az összes állandó nemzeti őrsereg meghatározott egyenruhája és fegyverkezete mielőbb tudomására jutand a zászlóaljoknak, Magyarország minden megyéjéhez küldendő nyomtatott öltözési szabály- és példányképek által, melly mellett minden parancsnoknak szorosban meg-hagyatik, hogy attól kemény büntetés alatt legkevésbé se távozzék el.

Könnyebben eső és olcsóbb felruházat végett minden század- és lovasszázadnál egy igazgató tanács alakítandó olly egyénekből, kiket arra az őrsereg szabad választása hív meg, minden a felruházást illető ügyeket azokra bízandó.

Az eddig fenálló egyenruhás polgárkatonaság s több más osztálykarok, mellyek most egészen megszüntetnek, hordozhatják ugyan új beosztásukbari eddigi egyenruhájukat 2, legfeljebb 3 esztendeig, de akkor azonnal a többi nemzetőrsereggel hasonlólag kell ruházkodniok. Mindazáltal a zászlóalj parancsnokának vigyáznia kell, hogy a fenálló egyenruhás polgárság ne sorozza magát különözve egészen egy osztályba, hanem szemmel tartsa az öt ház- és utca-sor szerint illeto osztályát.

A mi ezen jelenlegi közönséges felruházást és fegyverzést illeti, szabad tetszésére hagyatik mindenkinek saját értéke szerint megrendelni az egyenruhát és fegyverzetet; mindazáltal a parancsnok figyeljen, hogy ezen felruházás gazdaságosan és épen nem az egyén kárával eszközöl-tessék.

A nyári hónapokban igen ajánlható a vitorlavászon blouse és ké-nyelmi csákók.

FEGYVERZET

Mivel a mostani fontos és szorult állapotban az álladalom, legjobb akarata mellett sem szerezheti meg a szükséges fegyvereket, mulhatlan gondjai közé számítsa a zászlóalj parancsnoka, a törvényhatóságok tudálával, hogy minden nemzetőr, az őrmestertől lefelé ellátva legyen használható fegyverrel. Ahol tehát a fegyvergyárak elegendő löfegyvert nem nyújthatnak, ott karabélyok, vadászpuskák, egyenest állított kaszák, dárdák, alabárdok s több effélék használtassanak fegyverül, úgy hogy ezekkel is lehessen megtámadást s védelmezést célirányosan kivinni.

A történet felfegyverzés után tudósíttassék azonnal az országos nemzetőrségi tanács kimerítőleg a tett rendelkezések felől.

SZABÁLYZAT

Mint hogy valamint a fegyvergyakorlatok egyformaságára úgy a katonai rend és fegy fentartására nézve is mulhatatlanul szükségesek a rendszabályok, e végre a célnak legmegfelelőbb szabályzatok szerkesztetvén, azok legközelebb a zászlóaljoknak át fognak küldetni. Ezek a következők: Oktató-, gyakorlati és szolgálati szabályzat, továbbá: fegyver-szabályzatot és büntető törvényeket illető Pótlék.

Az oktatás haladéktalan megkezdésére mindazáltal használják az alatt a zászlóalj Gáll Sándor második kiadásban megjelent Oktatási és gyakorlati szabályzatát,²¹ melyben csak a járj; helyett indulj! vétendő.

Mihelyt a fenemlített szabályzatok a sajtót elhagyandják, mi azonnal közhírré fog tétetni, minden zászlóalj parancsnoka jelentse meg az országos nemzetőrségi tanácsnál, hány példányt kíván kész fizetés mellett azokból.

A rendező tanács folytatólag a nemzetőrség használatára több a fegyver ismeretére vonatkozó részletesebb értekezéseket fog közre bocsátani, melyekből kivált a tisztek alaposabb kiképzést meríthetnek.

OKTATÁS

Egyenkénti beoktatásokhoz fegyver nélkül vagy fegyverrel, valamint a tag, szakasz és század oktatásához is a 11. § értelmében oktatók rendeltetnek, p. o. vagy kiszolgált altisztek, elbocsátott és nyugalmazott

²¹ Gál Sándort, az I. székely ezred hadnagyát — aki ekkor szabadságát töltötte Pesten — az Országos Nemzetőrségi Haditanács április 20-án „a meghatározott vezényszavak magyarázata elkészítésével” bízta meg. Ld. HNI 1848 : 29. — Ilyen minőségben készítette el előbb a pesti nemzetőrség ideiglenes oktatási, gyakorlati és szolgálati szabályzatát, majd ennek javított kiadását: *A nemzeti őrsereg oktatási, gyakorlati és őrszolgálati szabályzata* című magyar-német nyelvű munkáját (Pest, 1848. 52 p.), amelyre itt hivatkozás történik.

főtisztek; vagy ezeknek hiányában a legközelebb állomásozó katonasággal viszonyba jöven, onnan keresendőek a szükséges számú oktatók.

Minden század négy oktatót vehet fel, a kiknek aztán kötelességök leszen, kiváltképen a tiszteket, pontosan be'aniítani s a századdal szükségelt mozgásokat a szabályzat szerint végrehajtani.

Ily oktató őrmestertől lefelé; naponkinti pótdíjúl 30 ezüst krt. kap. Nyugdíjazott vagy nyugalmazott tisztek azon idő alatt, míg oktatnak, teljes tiszti fizetésöket húzzák rangjukhoz álló szálással együtt. Az activ szolgálatban levő tisztek naponkint egy ezüst forintot kapnak napdíjúl.

Ezen pótdíjakat fizetni a megyei házi-pénztárnak tétetik kötelességévé.

Hogy azonban az országról ezen jelentékeny teher mielőbb elvételhessék, az oktatási idő három hónapra határoztatott, a midőn mind ezen emolumentumok²² megszüntetnek, s örömmel fogja venni az országos nemzetőrségi tanács, ha a parancsnokok, buzgalmuk következtében, még ezen idő előtt már az oktatást bevégezettnek jelenthetik.

Az őrnagy uraknak tehát különös kötelességül tétetik, maguknak a fegyvergyakorlat előmeneteléről naponként meggyőződést szerezni, lehetőleg nekik is együttmunkálni, s ezenképen az oktatást előmozdítani.

A hol a zászlóalj több helységekben van eloszolva, oda kirándulásokat tegyen eleinte többször egy hónapban, később legalább kétszer, de melly alkalmakkal az állodalmat semmi költséggel nem szabad terhelnie.

Azon alkalommal, midőn az oktatás bevégeztéről terjedelmes tudósítás küldetik be, az is megemlíendő leszen, mennyire haladott a zászlóalj a felruházásban, stb. effélében.

Mihelyt a zászlóalj vagy lovas osztály a legszükségesebbekre beoktatott, a nemzetőröket nem kell a gyakorlásokkal gyötörni, különösen a földművelés és polgári keresetmódtól nem kell visszatartani. Szintúgy el kell mellőzni minden kiállást, s az őrszolgálatot a legszükségesebbekre szorítván, kerülni kell a czélszerűtlen s a nemzeti őrségi intézkedés ellenében kedvetlenséget s ellenkezéseket szülhető szolgálatrai felszólításokat, a leglelkiesmeretesebben.

A gyakorlati órákat tekintettel a helybeliekre és az évszaktól függő munkákra, az illető helyhatóságok tudtával oly módon kell választani, hogy azok a polgári és gazdasági keresetekre nézve rövideget ne okozzanak.

Törvény szerint fel van hatalmazva a zászlóalj parancsnoka, magának egy segédet választani, kit szinte az állodalom fizet. Egészen saját érdekében áll a parancsnoknak, hogy e választást ügyes, alkalmas, a célznak egészen megfelelő gyalog tisztre essék, miután az neki csak

²² Emolumentum: előny, haszon.

terhére volna, ha annak tunyasága vagy tehetetlensége miatt a közzóra kár hárulna.

Az is jelentetik a zászlóalji parancsnok uraknak, hogy jelenleg még tartózkodjanak holmi kisszerű és felesleges kérdéseket tenni, ellenben annyival többször alapos szolgálati és helyismereteik szerint; egész gondal, a törvények értelmében s a törvényhatóságokkal egyetértve cselekedjenek s annak idejében az országos nemzetőrségi tanácsot kimerítőleg tudósítsák.

LOVASSÁG

Általában a lovasságnak is ugyanazon célja és rendeltetése van mint a gyalogságnak.

Összeállításukra nézve a szabályok is akként veendőek, mint amazoknál, s ezek számára is jelettenek ki előre térek hova szakasz-, szárny-²³ vagy századonkint, riadó alkalmával összejövendnek.

A lovasság osztályokba rendeztetik; minden osztály két lovas századból áll, mely mint elől mondatott őrnagy által vezérelteik.

A lovas század törzséhez tartozik:

1 Őrnagy

1 Segéd (az őrnagy által választva)

1 Zászlós

1 Trombitásnagy

1 Baromorvos; — továbbá minden lovas századhoz

1 Első

1 Másod

2 Főhadnagy

2 Alhadnagy

2 Őrmester

12 Tizedes

2 —, nagyobb terjedelmű széthelyezésnél 4 trombitás is, és minden lovas századhoz 150—200 lovas nemzetőr, mely ismét 4 szakaszra osztatik.

Azon nemzetőr, ki magát a lovassághoz beiratja, fontolja meg jól, hogy az újabb törvények megengedik, nem pedig parancsolják, a hazának lovon tenni szolgálatot, és hogy csak olly nemzetőrök vannak lovas szolgálatra utasítva, kiknek értéke s vagyoni állapota megengedi a lónak megszerzését és eltartását; és mivel a beírandó lovasság nem léphet át kénye kedve szerint fontos ok nélkül a gyalogság közé: mindenkit

²³ A szárny félszázadot jelent.

eleve figyelmeztetni kell, hogy előbb fontolóra vegye tettét, mielőtt a határozott lépést véghezvitte.

A tisztek és altisztek választása ugyanazon észrevételek mellett történik, mint a gyalogságéi, csak az jegyzendő meg, hogy a választottak a lehető legjobb lovagok és lóismerők legyenek.

A fegyvernem, mint már említve volt egyetlen egy, s lovatos nemzetőrökből (huszárokból) áll.

Az öltözés és fegyverzésre nézve itt is a közelebb nyomtatásban megjelenendő öltözési szabály és példányképekre történik az utasítás, s a század parancsnokaira bízatik, valamint az ember úgy a ló minél sebesebben történhet kikészítését előmozdítani.

A lovatos nemzetőr fegyvere egy huszár kardból és két jó pisztolyból, egy kard és egy kézszíjból (kardszj és markolatszj), továbbá töltékből és a hozzá tartozó tokmány szíjból áll.

Az oktatást itt is a mint csak lehet olly gyorsan kell megkezdeni, az oktatókra nézve ugyanazon szabályok lévén alkalmazandók kevés különbséggel, mellyek már a gyalogság számára fentebb előadattak.

Hathatósan ajánltatik hasonlóképpen a század parancsnokainak, a lovatos nemzetőrség mielőbb lehető harczkészségét eszközölni, innét az oktatás előhaladásáról nékiek szakadatlan megvőződést kell szerezniök.

A történt létekezés és osztályozás után azonnal, azután pedig mi helyt a lovas századok a legszükségesebb esetekre begyakorolva lesznek, kimerítő tudósítás küldessék az országos nemzetőrségi fanácshoz, mellyben megemlítsessék egyszersmind valjon mennyire haladott a század az öltözésben is.

Záradékul, valamint a gyalog-, úgy a lovas zászlóalj parancsnokainak is kötelességül tétetik, hogy a törvény- és helyhatóságok tudtára a haza lakosait világosítsák fel ezen intézet nemes és jó ékony irányáról, s fejtsek meg azoknak a törvény szavait a legmegfoghatóbban, ne hogy kétértelműség vagy épen rossz akarat és engedetlenség keletkezzék; sőt mindenki áthatva legyen ezen közönséges felfegyverkezés szükséges eszméjéről, és kedvvel, örömmel ragadjon fegyvert; lelkesülve legyenek azon meggyőződés által, miszerint a nemzetőrségi intézet egyedüli biztosítéka a népek szabadságának, s hogy végre ez által lehet csak legbiztosabban javaikat s vagyonait bel- és küllellenségtől megőrizni, szükség esetében pedig sikerrel védelmezni.

Szekszárdi Állami Levéltár. Perczel-család hagyatéka. 1848/49. 99. — Megtálálható még: Egri Állami Levéltár. Heves megye levéltára. Miscellanea; Népfelkelés, nemzetőrség 1848—49., és Esztergomi Állami Levéltár. Esztergom város levéltára. Közigazgatási iratok. 1848. 2. fasc. 216.

IV.

UTASÍTÁS A NÉGY ŐRNAGYNAK

(1848 szeptember 7.)

Őn, ki az ide mellékelt oklevéllel honvédseregi, számfeletti őrnaggyá ki vagyon nevezve, mindjárt, a mint ezt veszi minden öntől várható hazafiúi lelkesedéssel, és tehetségeinek felhasználásával oda működik, hogy az önre bízott Dunán inneni (v. túli, Tiszán inneni, v. túli) önkéntesen alakuló nemzetőrsereget a lehető legrövidebb idő alatt úgy szervezze, hogy attól ellenség előtt hathatós szolgálatot lehessen várni.

A cél elérésére szükséges pénzszeveget, mellyről pontos számadást viend a pénzügyminister úrtól fogja megkapni, úgy mint a lehetőség legjobb felfegyverzésre a ministerium részéről fog kellő gond fordítatni, mi végett rendeltetése helyére mindjárt 4 ágyút, 500 lőfegyvert és 1000 darab kaszát viend magával.

Seregének öltözete csak a szokott polgári ruha lesz és csak azon vitézeknek, kiknek tehetségökben nem áll elegendő gunyát szerezni, fogja azokat az álladalom részéről kiszolgáltatni: mi végre az első szükségre: 1000 pár fehér ruhát veend át a katonai ruha bizotmánytól.

A ruházat a mennyire a törvényhatóságok nem készítettek volna külön ruhát, csak olyan legyen a mint azt a tájék föld népe viseli, de minden ember el legyen látva: egy főveggel, melynek elejére nemzeti színű rózsza, és egy fehér toll legyen alkalmazva, — 2 pár fehér ruhával, egy nyakra valóval, egy dolmán, atilla, ujjas mellény (Spencer) vagy más nemű felső ruhával, egy posztó nadrággal, egy pár csizmával, és egy rövid, a mozgásban járásban nem gátló szűrrel, köpennyel, kankóval,²⁴ csuhával; vagy más e nemű ruha darabbal.

A podgyász vitelére egy vászon zsák, a töltények elvitelére egy közönséges, minden cifraság nélküli kis bőr tarisznya alkalmazandó

Egy szóval az álladalmi pénztár kiméltele azt kívánja, hogy minden szükségtelen cifraság és egyenlőség utáni törekvés el-kerültessen, de figyelmezzon ön arra, hogy minden ember jól és czélszerűen legyen öltözve.

A mint seregét át veszi, azt a hatóságok beosztását kimélve, zászlóaljakra alakítandja úgy hogy egy sem legyen 600 ember alatt és 1200 ember felett.

Négy ügyes honvéd tüzért fog magával vinni, ezek mellé kiválogat ügyes embereket, kik az ágyúk szolgálatára lesznek tanítandók.

Az ágyúk és a töltés szekerek fogatjára szükséges lovakat, ha lehet

²⁴ Jelentése: rövidebb vagy hosszabb szűr, dolgozó ujjas szűr, szűrdozmány, szűrbekecs, Eredetileg székely tájszó, de a 19. sz. második felében általánosán ismert volt.

a törvény hatóságoktól vagy egyes hazafiaktól ingyen szerezzék meg, és csináltasson reájok alkalmatos hámat.

Egy ügyes egyént keressen maga mellé, mely néhány ács segítségével vagy nyolcz szekeret úgy készítsen el, hogy azokon kissébb folyók át menetelére szükséges híd részleteket lehessen vinni.

Ha önkéntesei közt lovasok is találtnak azoknak előíri és czirkálási szolgálatokra nagyon jó hasznát lehet majd venni.

A mint serege részletei össze jönnek, vagy egy hétig a leg szükségesebb fegyver forgatásokban, és századokbani mozgásokban gyakorolja Azután vagy egy hétig zászlóaljokban és a cél lövésben mi végre minden emberre tíz éles töltést felhasználhat.

A harmadik hétben néhány nagyobb hadgyakorlatot csinálанд, és az osztályokat az elő őri szolgálatokra tanítja, mit ha jól végezend September végéig seregével a ki indulásra kész lesz.

Gondoskodjék egy ügyes orvosról, kivel a sereg mozgó kórházának szükséges szekeret beszereztetni, és készíttessen vagy két kocsit elé a sebesültek vitelére.

Állítson maga maga mellé egy ügyes számvevői hivatalnokot, ki a számadásokat fogja vinni, egy segéd tisztet, egy hadügyészt, és egy élelmezési tisztet.

Havi díjja 130 pengő forint és négy ló adag.

A hidász élelmezési és segéd tiszt²⁵ havi díjja 60 pengő forint és egy ló adag.

A főorvos, számvevő tiszt és hadügyész havi díjja 50 pengő frt., a fő orvosnak azon kívül még 2 ló adag.

A többi tiszték és vitézek fizetésére a honvédeknek szabott díjj ad irányt, pótlék díjít senki nem szed.

Fenyítéki és gyakorlati tekintetben a honvédek számára kidolgozott szabályok alkalmazandók. Azon tiszték és egyének, kik magokat kitüntetendik különösen, háború végeztével az állandó sereghez áttétehetnek illető tisztökben.

Míg a sereg szervezése tart, mindenben hozzám fog fordulni.²⁶

Ha a sereg osztály szervezve lesz, szolgálati dolgokban a hadügy-minister adandja az utasítást.

Hivatalos czíme a seregnek:

„Dunán inneni v. túli, Tiszán inneni v. túli mozgó önkéntes nemzet őrsereg.”

²⁵ Ivánka tervezetében egy tüzértiszt is szerepelt, ezt azonban Szemere Bertalan pénzügyi okokból kihúzta, hivatkozva arra, hogy a négy ágyúból álló félütege állhat egy ügyes tüzemester parancsnoksága alatt is.

²⁶ Ivánka fogalmazványában ez a mondat így folytatódott: „... ki az ide vágó ügyeknek vitelét Nádosy Sándor nemz. őr. őrnagyra bízom”. Szemere ezt törölte, mert értesülése szerint Nádosy nem vállalta a megbízást. (Szemere észrevételeit sk. vezette rá az irattárba került példányra.)

Tárgy avatósága és honfiúi jelleme meg annyi biztosíték, hogy az öné bizott fontos ügyben a legnagyobb buzgósággal járand el.

Budapest, Sept. 7. 1848.

minister-elnök helyett
Szemere Bertalan

ONöHt. 1848 : 3465.

V.

JAVASLAT AZ 1847/8. XXII. t. cz. KIEGESZÍTÉSÉHEZ

(1848 július)

Az 1-ső §. [-hoz] adandó:

Az olly hon lakosok, kik kötelesek ugyan a törvény értelmében magokat a nemzetőrsereghez besoroztatni, de hibás test alkatásuk, vagy betegeskedések miatt fegyvert nem foghatnak, a kivetett közadó kulcs arányában fizessenek egy bizonyos összeget a község őrseregi pénztárába, és ezt évenként mind addig míg fegyvert nem foghatnak, vagy a törvény értelmében kötelezettségök meg nem szűnendik.

Hasonló váltság díjít fizessenek azon absentisták²⁷ is, ha a honban laknának, a nemzeti őrsereghez sorozva volnának.

Osztatlan családból, mellynek birtoka nem több egy sessionál²⁸ csak egy tartozik fegyvert fogni, a többel bíró család birtok aránylag, és fegyvert fogható gyermekek számához képest állítja ki a nemzeti örököt, a többi be nem sorozott család tagoknak azonban szabad akaratoktól függ, mint önkéntesek magokat a nemzetőrseregbe iratni.

Kérdés, kik lennének a nemzet őrseregi szolgálattól fölmentendők?

I. Minden fokozatú nemzetőrseregi szolgálattól fölmentendők lennének:

- 1^{or} A ministerek, status titkárok, királyi kerületi, váltó-törvényszéki, és más törvényszékek elnökei.
- 2^{or} Lelkészek és szerzetesek minden vallás felekezet külömbség nélkül. — Itt azonban megjegyzendő, hogy ha a táborba vonulandó valamelyik nemzet őrseregi zászló alj lelkészt kívánna magával vinni, az illető egyházi előjáróság tábori papot minden fizetés nélkül tartozzék hozzá rendelni.
- 3^{or} Nyugdíjazott hadi tisztek, mivel már ők úgy is mint minden tábori és békés katonai szolgálatra alkalmatlan hadastyánok tétetek nyugalomba. A félig aggott (halb invalid) nyugdíjazott tisztek azonban, ha ugyan azon tisztí fokozatban, mellyben az ezredek-

²⁷ Absentista: távollévő: A tervezet szerint tehát a külföldön élő mágnások is kötelesek lettek volna magukat megváltani.

²⁸ Sessio: jobbágytelek.

- től kiléptek, vagy még magasabba megválasztatnának, tartoznak a nemzet őrseregénél szolgálni, egyébként nem.
- 4er A megyék fő- és alispánjai, kerületek főkapitányai.
- 5^{ör} Az úgynevezett militia vágához tartozó hivatalnokok, úgymint: hadbiztosok, élelmező tisztek, hadi titkárok, sat., sat.
- 6^{or} A víz szabályozásnál, vasutaknál, vagy birtok földmérésnél activ működő mérnökök.
- 7er A mezei gazdaságnál személyes felügyelés, és felelőség alatt munkáló kisebb tisztviselők, ú. m. ispánok, birka nyáj ügyelők, kulcsárok, sat., sat., ha tudni illik uroktól engedelmet nem nyerhetnének, és hivatalok biztosítva nem lenne.
- 8^{or} A posta állomásokon kin hivataloskodó expeditorok, és expeditor nélküli posta mesterek.
- 9er Az ércz- vagy sóbányákban dolgozó munkások

II. A táborig vagy lakhelyeiken kívüli szolgálattól fölmentendők, és helyben is csak éjjeli szolgálatra alkalmazandók lennének:

- 1^{or} Ministerialis, kormány és törvényszékek, városok és megyék főhivatalnokai, ú. m. osztály főnökök, titkárok, tanácsosok, sat, sat.
- 2^{or} Egyetemi, nagyobb vagy kisebb iskolák tanárai, nevelő intézetek igazgatói.
- 3^{or} Városok és faluk bírái és jegyzői.
- 4er A mezői gazdasággal vagy annak igazgatásával foglalatoskodó főbb tisztviselők.
- 5^{or} Mindenféle egyesületek titoknokai és pénztárnokai.
- 6^{or} Posta mesterek és posta hivatalok igazgatói.
- 7er Só eladási, vagy tova szállítási tisztviselők.
- 8^{or} Vasúti, gőzhajózási hivatalnokok, hajó vagy más nagyobb gyárak igazgató személyzete.

III. Ministerialis, törvényszéki, posta, harmincad, bank, vasút, hajógyártás, gőzhajózás és más ilyen igazgatói hivatalok másod és 3^{ad} rangú hivatalnokai közül naponként csak annyit lehet helybeli őrszolgálatra rendelni, mennyit ugyan azon nap a hivatal nélkülözhet, mi végett a nemzetőrségi parancsnokok a hivatalokkal érintkezésbe tegyék magokat.

A 3^{ik} §-hoz adandó:²⁹

Az illy kitüntetett egyének azonban alá vannak vetve minden kötelező szabályoknak, és tartoznak leg alább 3 évig folytonosan a nemzetőrseregénél minden szolgálatot megtenni.

²⁹ Az 1849. XXII. tc. 3. §-a kimondja, hogy a nemzetőrségi szolgálatra kötelezettekén kívül a törvényhatóságok a nemzetőrség soraiba kitüntetésükén besorozhatnak olyanokat is, akik „az alkotmányos rend fenntartásában érdeklettek”.

A 4^{ik} §-hoz csatlandó:³⁰

De ha illy egyének több évi fedhetetlen viseletöknél fogvást jobbulást ígérnek, s a lakosok többségének kívánatára a nemzetőrsereg becsületseke őket az őrsereg díszes sorába léphetni érdemesnek találja, a helyhatóság nékik a fegyverfoghatásra engedelmet adhat, egyébként nem.

A 8^{ik} §-hoz adandó:³¹

A lovas nemzet őrsereghez csak azok soroztassanak, kik képesek is magoknak nyereg alá való jó lovat szerezni, azt nyereg alá állítani, és illő takarmánnyal el is látni. Az egyszer a lovassághoz sorozott nemzet őr, ha csak vagyonában tetemes csorbulást nem szenvedett, vagy békövetkezett testi hibája által lóra alkalmatlanná lón, a lovasságnál meg maradni tartozik.

A 9^{ik} §-hoz adandó:³²

Az egyenlőség és érdek egység elveiből indulva ki, tekintetbe véve a helyhatóságoknál is az időnkénti tiszt újításokat, és óvatosságból, ne hogy a nemzet őrseregei tisztikar casta szellemben gyakorolja felsőségét, a nemzet őrseregnél is időnként olly tisztségekre, mellyek a nemzet örök választásától függenek, újítás tartassék, s pedig az 1^{őr} megválasztott tisztek csak egy évig viselhetik hivatalaikat, ez idő alatt tanúságát adhatják minden oldalrólj képességeknek. Egy év leforgás után új választás történik, az ekkor meg választott tisztek 3 évig hivataloskodhatnak. Minden 3 évben új választás alá esik a tisztj kar, s az ez alkalommal a tisztségből kimaradtak többi köz nemzetörök sorába lépnek.

Ugyan ezen §-ban hol ez áll: hogy a hatóságok az alakult nemzet őrségekre, és a megválasztott tisztekre vonatkozó jelentéseiket a honvédelmi miniszternek küldjék be, ez megváltoztassék, és mivel a nemzet őrsereg a belügyminiszter tárczájához tartozik, a jelentések tehát ugyan csak ő neki lennének megküldendők.

A 15. §. ekkép lenne módosítandó:³³

A megyékben és városokban, szabad kerületekben helyenként szükséges fegyvereket felosztani és a zászló aljak és osztályok számadása alá adni a Törvényhatóságoknak a zászló aljak és osztályok parancsnokaival egyet értve kötelessége leendő.

³⁰ A XXII. tc. 4. §-a t. i. kizárja a nemzetőrség soraiból a büntetett előléteket.

³¹ A 8. § eredetileg szabad választásra bizza, hogy a nemzetör a gyalogsághoz vagy a lovassághoz soroztatja magát.

³² A 9. §. eredetileg csak a nemzetőrségi tisztek egyszeri (előszöri) választásáról intézkedik.

³³ A 15. §. a fegyverek szétosztását eredetileg csak a törvényhatóságokra bizza.

A 35. §. után egy új §., u. m.:

Ha a nemzeti őrsereg helyből valamely hadias vállalatra ki mozditatik, fegyelmi tekintetben hadi törvények alatt van és egészen a hadügy minister alatt áll.

ONöHt 1848 : 3009.

VI.

TERV, MIKÉNT LEHETNE A NEMZETŐRSEREGI LOVASSÁGOT LEGCZÉLSZERÜBBEN ORSZÁG SZERTE FEL ALITANI

(1848 július)

Miután a nemzeti őrsereg felállításáról szóló XXII. t. cz. 8. §. tartalma szerint a lovas szolgálat az illető egyének szabad akaratára hagyatik, és mivel a ló tartás — s a lovak katonailagos felszerelése költséges is; — végre pedig mivel lesznek számosan oly megyék melyekben 10—15 leg föllebb 20 önkéntesen ajánlkozó lovas nemzeti ór alig fog találkozni, az s az ajánlkozók pedig többnyire csak a dusabbak leendének, kik meg szokott kényelmük miatt kevésbé hajlandók a lovasági terhesebb fegyver gyakorlás, és katonai szolgálat pontos tellyesítésére, sőt vajmi valószínű az is, hogy az ajánlkozók nem is mindég alkalmasak a lovasági szolgálatra, mire nézve válogatottság inkább, mint sem önkéntesség volna czélszerűbb — továbbá miként említém mivel több megyékben alig leszen husz önkéntes nemzeti lovas ór — a betanítás is szerfelette nehezíttik, azért tehát — és mivel hadi tekintetből nem csak tanácsos de szinte okvetlenül szükséges is, miszerint az országos nemzeti őrseregnek lovas osztályai is legyenek, igénytelen véleményem szerint a nemzeti lovas őrsereg felállítására nézve ezeket kívánánk figyelembe venni.

1^{ör}. Hazánkban mintegy 280.000 telek létezővén, minden 50 telekre egy lovas nemzeti ór számítva lenne 5600 nemzeti lovas ór (az eddig hazánkban volt kiváltságosok hozzá jároltával a fentebbi sereg száma leg alább is kétszerezetnék) — a szükséges lovak megvásárlására, s ezek hadias felszerelési költségét a haza minden polgárainak aránylagosan kellene viselni, mert különben félni lehet, hogy rövid idő alatt az önkéntesen ajánlkozott lovas nemzeti örök maguk felhagyandnak terhes és költséges szolgálatukkal, kivált miután e részben maga a törvény is csak megengedőleg s nem parancsolólag rendelkezik.

2^{ör}. Ha pedig csak ugyan szabad akaratára bízatik a lovas szolgálat, akkor szükséges hogy illető ministeri rendeletnél fogva azok, — kik a nemzeti őrsereghez magokat mint lovasok egyszer bejelentik, noha maguk költségén válalták is el ezen terhes szolgálatot, még is kötelesekké tétessenek folytonos lovasági szolgálatra, és következő szabályok szigorú megtartására:

- a, A lovas nemzeti ör, tartozik magának egy — minden lovas katonai szolgálatra alkalmas jó lovat venni, ezt soha másképpen mint nyereg alatt használni.
- b, A lovat szabad ugyan a nemzeti örnek nyereség véget, vagy más okból is el adni, de hogy szolgálatott minden meg kívántató alkalomban tehessen, egy más jó lovat tartozik azonnal vásárolni.
- c, A lovas nemzeti ör köteleztetik, hogy lova mindenkor jó karban tartassék, annak naponkint háromszor: úgy mint reggel, délben és estve mindenkor 3 itte zabot, egész napra 8 font szénát adni, alomnak 3 font szalma elegendő.
- d, Nyáron és költség meg kímélése tekintetéből midőn szolgálatban nincs, szabad ugyan lovát a közös legelőre hajtani, de még is tartozik azt reggel és estve mindenkor 3 itte zabbal megabrakolni.
- e, A lónak katonailag hadias felszerelését tartozik szintugy mint maga felruházását és felfegyverzését saját költségén megszerezni.

Végre ha pedig a ló megszerzése, annak tartása és felszerelése a már tervezett mód szerint, — t. i. minden 50 telekre egy lovas szám-lálván, hazánknak minden polgárai által aránylagosan viseltetnék, akkor csak a ruházatot és felfegyverzést tartozik a lovas nemzeti ör maga költségén megvenni, lovát pedig csak fellebb valói engedelem miatt használhatja szolgálaton kívül; s minthogy a ló nem tulajdona azt soha el nem adhatja, nyáron pedig a legelőre azt ki hajtani annyival inkább is meg nem engedhető minthogy annak tartása őt éppen nem terheli.

A fegyver és ló gondviselésről, nem külömben egyéb kötelességeiről a lovas nemzeti örnek a kiadandó szabályokban fog érintés tétetni.

ONöHt 1848 : 3009.; függelék a XXII. tc. kiegészítésére irányuló javas-lathoz. Szó szerint megegyezik: HNI 1848 : 285.

Urbán Aladár.